

DE LEESKAMER VAN HET GROTE HUIS

De Vroege Kerk (1 – 500 A.D.)

Synopsis 2014 – 2015 A.D.

**Lewiskring voor oud-studenten
van Hogeschool de Driestar**

Dr. Ewald Mackay

Inleiding

Ook dit jaar hebben we elkaar als Lewiskring weer drie middagen mogen ontmoeten. Voor mij waren dit wederom ontmoetingen tot Vreugde! Omdat we al heel wat jaren diverse boeken en thema's rond Lewis hebben besproken, hebben we nu de lijnen wat breder getrokken. We zijn ons gaan richten op de bronnen van 2000 jaar Kerk. Lewis was één van de bronnen van de Kerk, nu trekken we het breder en kijken ook naar andere denkers uit andere tijden en plaatsen.

Om het geheel een kader te geven heb ik de metafoor van het Grote Huis gebruikt, die ik in mijn boek *Het Grote Huis* (2013) ook hanteer. Ik zie de christelijke geloofstraditie als een innerlijk huis waarin wij wonen. Er is hierin niet alleen een klaslokaal - het christelijk onderwijs - met daarin *Een venster op de hemel* (2014) maar ook *De Leeskamer van het Grote Huis* (dit wordt een boek dat ik in voorjaar 2016 hoop uit te geven) . Per middag behandelen we hierbij een thema of problematiek die wezenlijk is voor de Kerk, en lezen we een bron uit de geschiedenis van de Kerk, die past bij dit thema.

Dit schooljaar hebben we ons gericht op de vroege Kerk (1^e – 5^e eeuw na Chr.). We hebben de volgende onderwerpen en thema's besproken:

- I. Inleiding: De christelijke traditie als een Huis of een Zuil?

Thema: martelaarschap;
Bron: *De marteldood van Polycarpus*.

- II. Thema: Het gezag van de waarheid Gods: Schrift en traditie;
Bron: *De herder Hermas*

- III. Thema: 'Augustinus geheel van ons'?
Bron: *De belijdenissen (Confessiones)*

De eerste middag: 28 januari 2015

De christelijke traditie als een Huis of een Zuil?

Het Martelaarschap van Polycarpus

Opening

Ter opening lezen we Hebrëen 11 over de 'wolk der getuigen'. Tevens lezen we een stukje uit A. van den Beukel, *De dingen hebben hun geheim*, waarin Van den Beukel enkele getuigen van Christus noemt die in zijn leven van grote betekenis waren. Eén van hen is C.C. de Bruin, zijn leraar op de middelbare school, later hoogleraar te Leiden en auteur van een prachtig boek *De statenvertaling en zijn voorgangers*. De Bruin las eens voor zijn leerlingen een keer het gedicht van Nicolaas Beets voor dat Van den Beukel finaal raakte¹:

De moerbeitoppen ruisten;

God ging voorbij

Neen, niet voorbij, Hij toefde;

Hij wist wat ik behoefde,

En sprak tot mij.

Sprak tot mij in den stillen,

Den stillen nacht.

Gedachten die mij kwelden,

Vervolgden en ontstelden

Verdreef Hij zacht.

Hij liet Zij vrede dalen

Op ziel en zin;

'k Voelde Zijn Vaderarmen

Mij koesteren en beschermen

En sluimerde in.

¹ A. van den Beukel, *De dingen hebben hun geheim. Gedachten over natuurkunde, mens en God*, Baarn, 1990, 142.

Den morgen die mij wekte

Begroette ik blij;

Ik had zo zacht geslapen

En Gij, mijn schild en wapen

Waart nog nabij.

1. De christelijke traditie als een Huis of een zuil?

We gaan beginnen met het eerste thema van deze middag, dat van de christelijke traditie zelf. Ik zie haar graag metaforisch als een Groot Huis. Het beeld komt van rabbijn Jochanan ben Zakkai. Hij typeerde de Joodse traditie, toen Jeruzalem verwoest was en Israël in ballingschap was, als een Groot Huis, een innerlijke traditie gedragen door de Joodse gemeenschap over heel de wereld. Zo zie ik onze traditie ook, nu christelijk Europa grotendeels verdwenen is.

Ik meen dat we onszelf niet of niet meer als een zuil moeten zien. De metafoor van de zuil heeft iets van een massief, vensterloos blok beton, hard en zelfgenoegzaam. We voeren hier een mooi gesprek over, waarbij de meningen over en weer vliegen en er ook zeker verdedigers zijn van de metafoor van de zuil! Prima, dat maakt het ook boeiend en levendig! Een argument voor de zuilmetafoor: Moeten we niet zo stevig mogelijk als zuil overeind blijven staan omdat als je een steentje loswrikt alles binnen de kortste keren verdwijnt? Dat is zeker een punt, maar, zo verdedig ik, het Huis wil niet zeggen dat ik alles ga opheffen zoals scholen en dergelijke. Alleen we moeten kwetsbaarder sterk willen zijn en niet alleen sterk op een spierballenmanier. Je staat anders in de wereld wanneer je jezelf niet als een zuil maar als een huis ziet. Mijn voorstel is om voor de zaak van de metaforische samenhang in deze serie het beeld van het Grote Huis vast te houden en daarbij ieder de ruimte te geven om in termen van zuil danwel huis te denken.

Van het Huis gaan we naar de bibliotheek ofwel de leeskamer. Ik ga op mijn zeepkist om iets over de Vreugde van het lezen te zeggen.

Na elke werkdag ga ik mijn zolder op om me te omringen met de boeken, stemmen uit verre tijden, geloofsgetuigen, en ik ervaar een eenheid, een gemeenschap der heiligen, een soort tijdloos symposium waar ik zomaar bij aanwezig mag zijn. Dit is de vreugde van de boeken, van een bibliotheekje hebben en opbouwen!

De Kerk heeft alle eeuwen zeer veel belang gehecht aan de taal, het lezen, de woorden en het Woord. God spreekt! Rabbi Jehoeda huilde telkens wanneer hij deze woorden 'En God sprak' las. De Bijbel is het Woord. Christus is het Woord dat vlees is geworden. Diep geheimenis! Het Woord is een midden tussen hemel en aarde, geest en materie, ziel en lichaam. Christus is Midden, Middelaar Gods en der mensen. De Kerk heeft altijd het Woord gelezen. De kloosters kenden een bepaalde systematiek of discipline van het lezen a) de *lectio*, ofwel lezing; b) de *meditatio* ofwel overpeinzing; c) de *ruminatio* ofwel herkauwing; d) de *oratio* ofwel het gebed n.a.v. de lectuur. Ik vind dit een hele waardevolle manier om echt aandachtig te lezen. Neem bijvoorbeeld een Psalm en lees hem op deze manier heel langzaam, of zin voor zin en dan er over mediteren, erop kauwen, er tegenover bidden.

De Kerk heeft altijd aan scholing gedaan, via de kloosters en zeker ook in en sinds de Reformatie, om zo het Woord te openen voor de mensen.

In onze tijd is het beeld en dan vooral het digitale beeld bepalend geworden voor de tijdgeest. Op zich is beeld niet verkeerd, maar niet voor niets mag er van God en het heilige geen beeld zijn. Het beeld verwijst meer naar de zienlijke wereld en is zelf een zienlijke wereld. Het woord wijst heen naar de geestelijke wereld. Te veel en te snelle beelden maken ons snel oppervlakkig het gevaar bestaat dat we de wereld dan ook alleen als oppervlakte en buitenkant gaan zien. Lezen is een diepe remedie voor onze cultuur die zo vol beelden en verstrooiing is.

Daarom: *Tolle lege, neem en lees!* (Augustinus)

2. Het martelaarschap van Polycarpus

Vandaag leven we in tijden waarin IS en Boko Haram christenen martelen en vermoorden. De oude tijden lijken terug te keren. De vroege Kerk leefde met de realiteit van het martelaarschap. Het is goed om in haar spiegel te kijken.

In de leeskamer ligt ergens op de planken een tekst over Polycarpus. Die tekst voert ons terug naar de tijd kort na Christus. Ruim veertig jaar na de dood en de opstanding van Christus is Polycarpus geboren. Hij is een indrukwekkende getuige van Christus geworden. In de brugklas van de middelbare school hoorde ik voor het eerst zijn naam. Polycarpus heeft op mij een diepe indruk gemaakt en in gedachten zie ik hem ogenblikkelijk voor me: een oude grijsaard die getuigt van zijn liefde voor Christus en die bereidt is om voor Hem te sterven. In de huidige tijd waarin vele christenen worden vervolgd is dit alles van een aangrijpende actualiteit.

Wie was Polycarpus? Polycarpus is waarschijnlijk rond het jaar 69 na Chr. geboren in een christelijk gezin. Hij is een leerling van de apostelen geweest en met name van Johannes. We zitten hier dus zeer dicht bij het vuur van de net ontstane Kerk! We weten dit doordat de leerling van Polycarpus, Irenaeus, hierover schreef in zijn *Brief aan Florinus*, die geciteerd wordt in de *Kerkgeschiedenis* van Eusebius.²

Polycarpus is door de apostelen aangesteld tot bisschop van Smyrna. Het bisschopsambt was het hoogste kerkelijke ambt. De bisschop had onder zich een raad van oudsten en diakenen. Tussen de bisschoppen onderling was er overleg en contact in een betrekkelijk horizontaal verband. Door schaalvergroting is hieruit uiteindelijk een meer hiërarchisch of verticaal verband gegroeid van vijf patriarchaten: Jeruzalem, Antiochië, Alexandrië, Constantinopel en Rome. Uiteindelijk ging Rome zichzelf als de eerste onder haars gelijken beschouwen, hoewel dit geen algemene erkenning vond en vindt.

Polycarpus was van jongs af aan een zeer vroom en dienstbaar mens. Hij genoot al vroeg een groot gezag in grote delen van Klein-Azië. Hij reisde naar Rome om met de bisschop aldaar de kwestie van de paasdatum te regelen. In de kerken van het Oosten volgde men de Joodse berekening van de veertiende dag van de maand Nissan, in de kerken van het Westen koos men de zondag na deze veertiende Nissan als datum van Pasen. Daarnaast verzette hij zich sterk tegen ketterse denkwijzen, met name tegen de gnostiek (een stroming die een absoluut onderscheid maakte tussen het stoffelijke als iets kwaads en het geestelijke als iets goeds: het geloof is een puur innerlijke en onstoffelijke zaak).

Polycarpus is, zoals in de tekst over zijn marteldood wordt gezegd, 86 jaar christen geweest en in 155 of 156 na Christus de marteldood gestorven onder keizer Marcus Aurelius. Over de marteldood van Polycarpus is de klassiek geworden tekst *De marteldood van Polycarpus* geschreven. We weten niet wie de schrijver van deze tekst is geweest. Hij stelde ons Polycarpus ten voorbeeld als martelaar. Hij

² Eusebius, *Kerkgeschiedenis*, V 20. 3 – 8. Zeer aanbevelenswaardig om te lezen, een schitterend boek over de vroege Kerk uit de 4^e eeuw!

speelde met het Griekse woord 'martyr' dat zowel 'getuige' als 'martelaar' betekent. Tevens gaf hij in deze tekst tussen de regels door zijn visie op het martelaarschap. Er was in die dagen een felle discussie gaande over het martelaarschap. Er waren christenen die het martelaarschap verheerlijkten als een na te streven hoge en loffelijke zaak. Er waren ook gelovigen die het martelaarschap vermeden en ontvluchtten. De schrijver van *De marteldood van Polycarpus* liet zien dat hij deze twee houdingen tegenover het martelaarschap niet navolgenswaardig vindt. Hij stelde Polycarpus als een voorbeeld van het goede martelaarschap: Polycarpus heeft het martelaarschap niet gezocht maar toen het eenmaal onvermijdelijk was heeft hij het op zich genomen. De schrijver schetste hoe Polycarpus moest vluchten omdat gemartelde medechristenen tijdens martelingen waren doorgeslagen. Uiteindelijk werd Polycarpus echter opgepakt en moest hij ofwel zijn geloof afzweren ofwel de marteldood sterven. Hij koos voor het laatste. Hij werd voor de proconsul gebracht en die probeerde hem ten laatste nog over te halen om het geloof af te zweren en de keizer te aanbidden.³

Nu we hebben kennisgemaakt met Polycarpus, zullen we de tekst over zijn martelaarschap gaan lezen. Ik kies het middendeel van deze tekst. Laten we de tekst lezen:

Polycarpus vroeg of ze hem een uur wilden geven om vrij te kunnen bidden. Toen ze dat hadden toegestaan bad hij staande vol van Gods genade. Zo zelfs dat men hem gedurende twee volle uren niet kon laten zwijgen. De toehoorders stonden versteld en velen hadden spijt dat ze tegen een zo Gode welgevallige oude man moesten uitrukken.

Toen hij zijn gebed beëindigd had waarin hij allen had herdacht die hij ooit had ontmoet, jong en oud, aanzienlijk en onaanzienlijk en de katholieke kerk over het rond der aarde en toen de tijd van vertrek was aangebroken, zetten ze hem op een ezel en leidden hem naar de stad. Het was de dag van de grote sabbat. De irenarch (vrederechter, EM) Herodes en zijn vader Nicetas kwamen hem tegemoet en lieten hem in hun reiswagen plaats nemen. Toen ze naast hem zaten, trachtten ze hem over te halen en zeiden: 'Wat steekt er voor kwaad in te zeggen 'de keizer is Heer' en te offeren en wat er nog bij hoort en dan vrij uit te gaan?' Eerst antwoordde hij hun niet maar toen zij aandrongen zei hij: 'Ik wens niet te doen wat u me aanraadt'. Toen ze niet in staat waren hem over te halen scholden ze hem uit en lieten hem ijlings uitstijgen, zo vlug dat hij bij het naar beneden gaan zijn scheenbeen open schaafde. Maar geheel niet van zijn stuk gebracht ging hij goedsmoeds, alsof hij niet geleden had, verder. Men leidde hem het stadion binnen waar binnen zo'n lawaai was dat men niemand kon verstaan.

Toen Polycarpus het stadion binnenkwam, klonk er een stem uit de hemel: 'Wees sterk en dapper, Polycarpus'. Niemand zag wie er sprak maar wie er van ons aanwezig was hoorde de stem. Toen hij eenmaal binnen was ontstond er een groot tumult zodra men bemerkte dat Polycarpus gevangen was genomen. Hij werd voorgeleid en de proconsul vroeg hem of hij Polycarpus was. Als dit werd bevestigd trachtte hij hem over te halen om te verloochenen met de woorden: 'Heb eerbied met uw ouderdom' en dergelijke dingen die men gewoon is te zeggen, 'Zweer bij het geluk van de keizer, kom tot inkeer en zeg 'Weg met de goddelozen'. Maar Polycarpus keek toornig naar de gehele menigte van misdadige heidenen in het stadion, schudde zijn vuist tegen hen, zuchtte, keek naar de hemel en zei: 'Weg met de goddelozen'. De proconsul drong aan en zei: 'Zweer en ik zal u vrijlaten, vervloek Christus'. Polycarpus antwoordde: 'Zesentachtig jaar heb ik Hem gediend en Hij heeft mij geen kwaad gedaan. Hoe kan ik mijn Koning die mij gered heeft vervloeken?'

³ Gebaseerd op: A.F.J. Klein, *Apostolische vaders I*, Kampen, 1981, 14 – 55.

Toen hij opnieuw aandrang en zei: 'Zweer bij het geluk van de keizer', antwoordde hij: 'Als gij de nietswaardige eer wilt hebben dat ik zweer bij het geluk van de keizer zoals gij dat uitdrukt en doet of ge niet weet wie ik ben, laat het u dan onomwonden duidelijk zijn: ik ben christen. Als u de leer van de christenen wilt leren kennen, geef me een dag en luister'. De proconsul zei: 'Probeer het volk over te halen'. Polycarpus zei: 'Ik heb u waardig bevonden toe te spreken, want ons is geleerd de overheden en machthebbers die door God zijn aangesteld passende eer te bewijzen. Het schaadt ons niet dit te doen. Wel acht ik het onwaardig mij voor hen te verdedigen'.

De proconsul zei: 'Ik heb beesten, ik zal u ervoor werpen als u niet tot inkeer komt'. Hij zei: 'Roep ze, want voor ons is de omkeer van het goede naar het slechte onmogelijk. Daarentegen is het schoon over te gaan van het slechte naar wat recht is'. Toen sprak hij weer tot hem: 'Als u de beesten niet vreest zal ik u met vuur verteren, wanneer u niet tot inkeer komt'. Polycarpus zei: 'Ge dreigt met vuur dat even brandt en na korte tijd uitdooft. U bent onkundig van het vuur van het komende oordeel en de eeuwige foltering die is weggelegd voor de goddelozen. Maar wat aarzelt ge nog, kom op met wat u wilt'.

Terwijl hij deze en dergelijke dingen sprak werd hij vervuld van moed en vreugde en zijn gelaat was een en al bevalligheid. Zo zelfs dat hij niet alleen niet ineenkromp onder de druk van de tegen hem gerichte woorden maar dat daarentegen de proconsul versteld stond en zijn heraut zond naar het midden van het stadion om driemaal bekend te maken: 'Polycarpus belijdt dat hij een christen is'. Toen de heraut dat gezegd had, schreeuwde al het volk bestaande uit heidenen en joden die in Smyrna woonden, met onbedwongen toorn en luide stem: 'Hij is de leraar van Asia, de vader der christenen, hij verwerpt onze goden, hij leert veel mensen niet te offeren en niet te knielen'. Ze vroegen tegelijk, luid schreeuwend, aan de asiarch (afgevaardigde, EM) Philippus om Polycarpus voor de leeuwen te gooien. Hij zei dat dit onmogelijk was omdat de dierenfeesten afgelopen waren. Toen besloten ze om allemaal tegelijk te schreeuwen dat Polycarpus levend verbrand moest worden. Het gezicht moest immers uitkomen dat hem verschenen was betreffende het hoofdkussen dat hij zag branden toen hij in gebed was en zich tot zijn metgezellen richtte met de profetische woorden: 'Ik moet levend verbrand worden'.

Dit alles gebeurde sneller dan dat men het kan vertellen. Het volk kwam toelopen uit de werkplaatsen en badhuizen met hout en takkenbossen. Daarbij hielpen zoals gewoonlijk de joden het hardst mee. Toen de brandstapel gereed was deed hij al zijn kleren zelf uit, maakte zijn gordel los en probeerde zijn schoeisel los te maken. Dat behoefde hij vroeger nooit te doen daar iedere gelovige zich om strijd haastte hem aan te raken. Wegens zijn voortreffelijke levenswandel was men hem al voor zijn marteldood in alles ter wille. Direct werden de werktuigen om hem heen gezet die voor de brandstapel in gereedheid worden gehouden. Toen men hem wilde vastnagelen zei hij: 'Laat me ongebonden blijven. Hij die me geeft het vuur te doorstaan zal me ook geven op de brandstapel te blijven zonder stevig vastgenageld te zijn'.

Zij nagelden hem niet vast maar bonden hem. Toen zijn handen op zijn rug waren gebonden als was hij een voortreffelijk offerram uit de grote kudde toebereid tot een Gode welgevallig offer, zag hij op naar de hemel en zei: 'Heere, almachtige God, Vader van Uw geliefde en geprezen Knecht Jezus Christus door wie wij kennis aangaande U hebben ontvangen, God van engelen, machten en de gehele schepping en van het gehele geslacht van de rechtvaardigen die voor uw aangezicht leven. Ik loof U dat Gij mij deze dag en dit uur waardig gekeurd hebt om deel te krijgen met het getal van de martelaren aan de kelk van uw Christus om op te staan tot het eeuwige leven met lichaam en ziel in de onvergankelijkheid van de Heilige Geest. Moge ik vandaag met hen in Uw tegenwoordigheid worden ontvangen als een rijke en welgevallige offerande. Daartoe hebt Ge mij in gereedheid gebracht en dat hebt Ge mij

tevoren getoond. Nu hebt Ge het ten uitvoer gebracht, onbedrieglijke en waarachtige God. Daarom prijs ik U om alles, ik loof U, ik verheerlijk U door de eeuwige en hemelse Hogepriester Jezus Christus, Uw geliefde Knecht door wie aan U met Hem en de Heilige Geest zij de glorie, nu en in de komende eeuw. Amen'.

Nadat het 'Amen' was opgeklonken en het gebed geëindigd was, staken de mannen van de brandstapel het vuur aan. Toen er een grote vlam oprees zagen wij die dit gegeven was, een wonder. Wij waren er voor gespaard om aan anderen het gebeurde mee te delen. Het vuur nam namelijk de vorm aan van een gewelf als een zeil van een schip, bol van de wind. Zo werd het lichaam van de martelaar rondom omgeven. Hij stond in het midden, niet als verbrand vlees maar als brood dat gebakken wordt of als goud en zilver dat gesmolten wordt in de oven. En wij namen een geur waar zoals die verspreid wordt door wierook of een ander kostbaar reukwerk.

Toen de misdadigers zagen dat het lichaam niet door vuur verteerd kon worden, bevalen ze de man die de genadesteek pleegt te geven hem met het zwaard te doorsteken. En toen hij dat gedaan had stroomde zoveel bloed weg dat het vuur uitdoofde. Al het volk verbaasde zich dat er zo'n verschil was tussen ongelovigen en uitverkorenen. Van de laatsten was Polycarpus er één, de zeer bewonderenswaardige, die in onze dagen een apostolische en profetische leraar was, bisschop van de katholieke kerk in Smyrna. Elk woord dat uit zijn mond kwam ging in vervulling en zal in vervulling gaan.⁴

We spreken door over de tekst. Ze geeft een duidelijk beeld van de gruwel van de marteldood. Een lichte hang naar verheerlijking van Polycarpus zit af en toe wel in de tekst en soms ook wat overdrijving wellicht maar in essentie zal dit zo gegaan zijn. Wat een geloofsmoed. Heel mooi is dat zich in het vuur de vorm van een gewelf laat waarnemen een innerlijk huis der ziel dat tegen alle gruwel bestand is. We eindigen de middag en gaan huiswaarts. Tot de volgende keer!

⁴ *De marteldood van Polycarpus*, VII – XVI, uit: A.F.J. Klein, *Apostolische vaders I*, Kampen, 1981, 126 – 130.

De tweede middag: 8 april 2015

Het gezag van de waarheid: Schrift en traditie (De herder Hermas)

Opening

Ter opening lezen we Lukas 1: 1- 2 en 24: 26 – 49. Dit gedeelte gaat over het grote gezag van de waarheid van de woorden over Christus leven, lijden, sterven en opstanding. Over het gezag van de waarheid gaan we het hebben vanmiddag. Daarnaast lezen we uit het Brevier een stukje van Ambrosius, de leraar van Augustinus, rond Pasen, waarin hij spreekt over de verschijningen van Christus na de opstanding:

Het is wonderbaar, hoe een lichamenlijk wezen door iets ondoordringbaars kan binnentreden, langs een onzichtbare toegang en toch zichtbaar voor de ogen: een lichaam, dat men kan aanraken, maar moeilijk kan bepalen. De leerlingen werden dan ook van schrik bevangen en meenden een geest te zien. Derhalve zeide de Heere, om ons de werkelijkheid van Zijn verrijzenis te bewijzen: 'Tast en ziet, want een geest heeft geen vlees en geen beenderen, zoals ge ziet dat Ik heb'. De Heere drong derhalve niet onlichamelijk, maar met zijn door de verrijzenis verheerlijkte lichaam, door de gesloten deuren heen. Want wat men kan aanraken, is een lichaam. Ook wij zullen in een lichaam verrijzen. Want een aards lichaam wordt gezaaid, een vergeestelijkt lichaam verrijst, doch dit is meer verfijnd; het aardse is grover, omdat er nog de smet van het aardse aan kleeft⁵.

1. Het gezag van de waarheid

We gaan nadenken over het gezag van de waarheid. Wat is het fundament van de waarheid Gods? We kijken naar het Woord en vinden diverse teksten. Zoals 2 Tim. 3: 19 – 27 over 'Alle Schrift is van God gegeven ...' etc. De Reformatie hanteert het *Sola Scriptura*. Staat dit in de Bijbel zelf? Dat is nog lastig aan te geven. Wat is bovendien de Schrift? Laten we nader historisch gaan kijken.

In de vroege Kerk was er aanvankelijk alleen het OT. Dit was in 150 voor Chr. in de Septuagint, de Griekse vertaling van het OT, als vaste canon genoemd van de boeken zoals we die kennen. In het boek Ezra zelf is ook sprake van een grotere eenheid of canon van het OT tot dan toe. In 100 na Chr. was te Jamnia wellicht een soort synode waarop de canon van het OT door rabbijnen is vastgesteld. 'Canon' is een metafoer en betekent 'richtsnoer'. Naast de Canon van het OT was er de gegroeide traditie. Die is uiteindelijk vastgelegd in de Talmoed en daarnaast zijn er weer allerlei geschriften gekomen die daar weer een commentaar op vormen. Het geheel is de Traditie. Deze heeft onder de Joden een hoog gezag, bijna even hoog als het OT ofwel de Tenach zelf.

Christus spreekt zeer vaak over het OT. Hij heeft Zelf goddelijk gezag en daarmee Zijn beroep op OT eveneens en dat bevestigt het OT als gezag der waarheid. Christus is veelal kritisch naar de Traditie eromheen, zoals de schriftgeleerden die hanteren. Het is niet altijd makkelijk om vast te stellen of Hij vooral het overdreven wetticisme aan de kaak stelt of alle Traditie categorisch afwijst.

Christus is Zelf de waarheid. Hij is Gods Zoon, drieëinig met de Vader en de H. Geest. God drieëinig en daarbinnen Christus is het fundament, de rotsgrond van het Huis. Hij is Zelf niet meer op aarde, sinds Hij is opgevaren ten hemel. Daarom is van zeer groot belang dat Zijn discipelen getuigen zijn van Zijn

⁵ Klein brevier, 612 – 614.

waarheid. Handelingen 1 en Lukas 1 vormen hier een zeer sterke bepaling van de historische waarheid van Christus. Ds. van der Kaai zit er hier helemaal naast! Lukas is NB arts en schrijft met een precisie die voor die tijd zeer opmerkelijk is. Bovendien: hier zijn geen simpele zielen aan het woord die zo graag wilden dat Jezus bleef voortbestaan dat ze Hem een opstanding hebben toegedicht op gemythiseerd hebben, nee, er waren juist zeer kritische vissers van de koude wateren die niks geloofden van wat “die vrouwen” te vertellen hadden, maar er wel in moesten geloven omdat hun ogen, handen en oren, die zagen, tastten en hoorden, hen toch niet konden bedriegen.

Aldus ontstond er uit de ervaringen en de mondelinge woorden schriftelijke teksten: een aantal Evangeliën, de Handelingen, de Brieven en de Openbaring. Dat is het Woord: *sola Scriptura*! Echter de Schrift gaat over Christus: *solus Christum, solus Deus, solum Verbum*, alleen Christus, alleen God, alleen het WOORD.

Het geschreven Woord werd door de Kerk beleden en gedragen. Er waren echter ook tal van andere evangeliën, met name gnostische teksten. Daarom moest ook de Kerk spreken. Zij heeft uiteindelijk de canon van het NT vastgesteld. De *Canon Muratori* uit de 2^e / 3^e eeuw en de *Paasbrief* van Athanasius uit 367 laten zien dat er een dergelijke canon was. Er was wel strijd om bepaalde boeken zoals Hebrëeën en om de plaats van de apocriefe boeken.

Wanneer we nu dit alles overzien, dan is de waarheid drieledig gefundeerd: ik noem dat een *trias canonica* ofwel een canonieke drieheid:

1. God Drieënig Zelf, en daarbinnen Christus

2. Het Woord: OT en NT

3. De traditie van de Kerk (waarvan je mag geloven dat Gods HG erin is) waarbinnen de canon van de Bijbel wordt vastgesteld, de drie katholieke credo's ontstonden en een liturgie vd eredienst ontstond

Dit alles nuanceert wel – zonder haar op te heffen! - de in het vuur van de strijd geuite belijdenis van het *sola Scriptura*: in die context was dit adagium terecht en evident, maar in een bredere optiek moet het m.i. wel ingebed worden gezien binnen deze drieledige gezagsfundering of *trias canonica*.

3. De Herder Hermas

We gaan nu een bron lezen die over de Kerk gaat. Het is de *Herder Hermas*.

We nemen in de leeskamer de tekst *De herder van Hermas* ter hand. Deze tekst voert ons in gedachten naar het midden van de tweede eeuw na Chr. Het blijft iets onvoorstelbaars dat we een dergelijke tekst zomaar hebben! Veel teksten zijn verloren gegaan, maar deze tekst is bewaard gebleven. We mogen de monniken die haar eindeloos hebben gekopieerd in hun prachtige handschriften wel bedanken hiervoor!

De tekst die we nu in handen hebben ademt de sfeer van de voorjaarsachtige frisheid van de jonge Kerk. Dit boekje werd door velen in de vroege Kerk gekoesterd als een kleinood. Sommigen hadden het wel willen opnemen in de canon van het Nieuwe Testament. Ik ontdekte het zelf toen ik in Leiden studeerde. Op een dag trof ik het aan in de universiteitsbibliotheek. Ademloos heb ik dit boek op stille avonden in de leeszaal gelezen. Laten we ons gaan verdiepen in deze herderlijke tekst. Wie gaat er achter Hermas schuil en waar gaat zijn tekst over?

Omstreeks het jaar 150 na Chr. is *De Herder van Hermas* geschreven. De auteur van dit werk is een zekere Hermas. We weten helaas niet goed wie Hermas is. Volgens de zogeheten *Canon Muratori* -

een tekst uit de tweede helft van de tweede eeuw na Christus, die een lijst bevat met de als canoniek beschouwde geschriften van het Nieuwe Testament - schreef Hermas de *Herder* in de tijd dat Pius bisschop van Rome was. Als dit klopt dan zou hij rond het jaar 150 na Chr. dit boek geschreven hebben. De hoofdpersoon van het boek heet zelf ook Hermes. Is het boek autobiografisch? We weten het niet goed. Als dit zo is, dan zou de auteur een Romeinse slaaf zijn geweest die getrouwd was en een gezin had. Misschien was hij een geschoolde slaaf die de kinderen les gaf? Misschien wist hij iets van het herdersleven af en gebruikt hij daarom in zijn boek dit beeld van de herder? In mijn geest zie ik hem ongeveer zo voor me: als een slaaf van eenvoudige, herderlijke komaf. Hoe dan ook, in deze *Canon Muratori* wordt over *De herder van Hermas* gezegd dat het werk niet binnen de canon van het Nieuwe testament thuishoort, maar wel gelezen behoort te worden vanwege zijn grote opvoedende waarde voor de gelovigen.

Het boek omvat een vrij uitvoerige tekst van ruim honderd bladzijden. Het is opgebouwd uit een aantal visioenen en is sterk allegorisch van aard. In de vroege Kerk was het gebruik van concrete beelden waarmee een geestelijke werkelijkheid werd opgeroepen zeer gebruikelijk. Deze allegorese was ook in de Schrift duidelijk aanwezig, neem bijvoorbeeld de *Openbaringen* van Johannes en de gelijkenissen van Christus. De visioenen van *De herder van Hermas* bevatten tal van elementen uit de geloofsleer. De auteur roept de lezer op om grote ernst te maken met de dingen van het geloof. Het werk heeft een sterk opvoedend karakter.

Uit de sfeer van het boek is op te maken dat de tijden waarin het werd geschreven zwaar en moeilijk waren. Naar alle waarschijnlijkheid had de Kerk met vervolgingen te maken. Dit kan worden afgeleid uit het feit dat er ruime aandacht wordt besteed aan de vraag wat de Kerk moet doen met christenen die uit vrees voor de marteldood het geloof hebben afgezworen maar nu opnieuw willen worden aangenomen door de Kerk.

Hermas is een slaaf die verkocht werd aan een Romeinse vrouw die de naam Rhodè draagt. Hermas zag haar op een dag zwemmen in de Tiber te Rome en hij raakte onder de indruk van haar schoonheid. Rhodè symboliseert het aardse leven met al zijn schoonheid. Er was echter ook een andere vrouw die hem waarschuwde tegen de verleiding. Deze vrouw symboliseert de Kerk. Zij heeft een boek in haar hand en draagt Hermes op om de inhoud daarvan te lezen en aan zijn gezin bekend te maken. Dit boek bevat een oproep tot geloof en bekering met het oog op de tijd die nog kort is en een waarschuwing om het oordeel van God te ontvluchten.⁶

Uit deze omvangrijke tekst heb ik het middendeel van het derde visioen geselecteerd. Dit gedeelte gaat over een toren.

Laten we de tekst lezen en er vervolgens over nadenken.

De vrouw nam me weer bij de hand, richtte mij op en deed me op de bank zitten aan de linkerkant. Zelf ging ze rechts zitten. En nadat ze een schitterende staf had opgeheven, zei ze me: 'Zie je iets groots?' Ik zei haar: 'Mevrouw, ik zie niets'. Ze zei me: 'Kijk, zie je niet tegenover je een grote toren, gebouwd op het water met schitterende vierkante stenen?'

De toren werd in het vierkant gebouwd door de zes jongemannen die met haar meegekomen waren. Tienduizenden andere mannen droegen stenen aan, sommige uit de diepte, andere van de grond, en gaven die aan de zes jongemannen. Die namen ze aan om te bouwen.

De stenen die uit de diepte waren gehaald plaatsten ze alle zonder meer in het gebouw. Ze pasten namelijk en voegden zich samen met de andere stenen. En ze verbonden zich zo met

⁶ Gebaseerd op A.F.J. Klein, *Apostolische vaders II*, 1983, 125 – 136.

elkaar, dat er geen voegen zichtbaar waren. De toren scheen als uit één steen gebouwd te zijn.

Maar van de andere stenen die van de grond waren opgenomen, gooiden ze sommige weg en andere gebruikten ze voor het gebouw. Weer andere sloegen ze kapot en gooiden ze ver van de toren weg.

Nog veel meer stenen lagen rondom de toren en toch gebruikten ze die niet voor de bouw; sommige daarvan waren namelijk ruw en andere hadden barsten, weer andere waren beschadigd, weer andere wit en rond en pasten niet in het gebouw.

Ik zag ook nog stenen die ver van de toren waren weggegooid en op de weg terecht waren gekomen en zonder daar te blijven liggen rolden ze van de weg op een onbereikbare plaats. Andere vielen in het vuur en verbrandden. Weer andere vielen dicht bij het water maar kwamen niet zover dat ze erin rolden al wilden ze dat.

Toen ze me dit had laten zien, wilde ze weggaan. Ik zei haar: 'Mevrouw, wat heb ik eraan dit gezien te hebben als ik niet weet wat het betekent?' Ze gaf me ten antwoord: 'Je bent een nieuwsgierig mens, dat je wilt weten wat die toren betekent'. 'Ja, mevrouw', zei ik, 'om het aan mijn broeders te melden zodat zij wat vrolijker worden en ze na dit gehoord te hebben de Heere in volle luister mogen kennen'.

Ze zei: 'Velen zullen het horen en als ze het gehoord hebben, zullen sommigen van hen zich verheugen, maar anderen zullen huilen. Maar dezen zullen zich ook verheugen als ze zullen luisteren en zich bekeren. Luister dan naar de gelijkenissen van de toren, want ik zal je alles openbaren. En val niet meer lastig over de openbaring. Immers deze openbaringen zijn ten einde, want ze zijn in vervulling gegaan. Maar je zult niet ophouden naar openbaringen te vragen, want je bent onbeschaamd.

De toren dan die je ziet bouwen, ben ik, de Kerk, die aan jou op dit moment en ook tevoren is verschenen. Vraag me nu wat je maar wilt aangaande de toren en ik zal het je openbaren opdat je je met de heiligen zult verheugen'.

Ik zeg haar: 'Mevrouw, daar U me waardig gekeurd hebt me in één keer alles te openbaren, doe het dan'. Ze zei me: 'Wat mogelijk is je te openbaren, zal gebeuren. Alleen, laat je hart op God gericht zijn en twijfel niet aan wat je ziet'.

Ik vroeg haar: 'Waarom is de toren op het water gebouwd, mevrouw?' 'Ik zei je', zei ze, 'al eerder dat je nieuwsgierig bent naar de schriften en dat je zorgvuldig op zoek bent. Al zoekend zal je de waarheid vinden. Waarom is de toren op het water gebouwd? Luister! Omdat je leven door het water zal worden gered. De toren wordt gefundeerd door het Woord van de almachtige en verheven naam en hij wordt versterkt door de onzichtbare macht van de Heer'.

Ik antwoordde haar als volgt: 'Mevrouw, dit is iets groots en wonderlijks. Maar de zes jongemannen die aan het bouwen waren, wie zijn dat, mevrouw?' 'Ze zijn de heilige engelen van God die her eerst geschapen zijn en aan wie de Heer de hele schepping toevertrouwde om die te doen groeien, te bebouwen en daarover te heersen. Door hen zal de bouw van de toren voltooid worden'.

'Maar de anderen die de stenen aandroegen, wie zijn dat?' 'ook dat zijn heilige engelen van God. Maar die zes staan boven hen. De torenbouw zal voltooid worden en dan zullen ze zich allen samen verheugen rondom de toren en ze zullen God loven omdat de bouw van de toren voltooid is'.

Ik vroeg haar en zei: 'Mevrouw, ik zou graag de bestemming van de stenen willen weten en wat hun betekenis is'. Zij gaf me ten antwoord: 'Niet omdat je van allen het waardigst bent om de openbaring te ontvangen – immers er zijn anderen geweest, eerder en beter dan jij, aan wie deze visioenen geopenbaard moesten worden – maar omdat de naam van God verheerlijkt zou worden, werden ze jou geopenbaard en zullen ze geopenbaard worden wegens de twijfelaars die bij zichzelf overleggen of dit nu zo is of niet. Zeg hun dat dit alles waar is en niet bezijden de waarheid is. Immers dit alles is vast en zeker gefundeerd.

Verneem nu over de stenen die in de bouw terecht komen. De vierkante en witte stenen die tegen elkaar passen zijn de apostelen, opziensers, leraars en diakenen die zich gedragen in overeenstemming met de heiligheid van God terwijl ze hun werk als bisschop, leraar en diaken voor de uitverkorenen van God rein en heilig verrichten – sommigen zijn gestorven en anderen leven nog. Steeds stemden ze met elkaar overeen, hadden vrede onder elkaar en ze luisterden naar elkaar. Daarom passen ze tegen elkaar bij het bouwen van de toren'.

'Maar die uit de diepte werden gehaald en in de bouw werden geplaatst en die pasten tegen de andere stenen die bij de bouw gebruikt waren, wie zijn dat?' 'Ze zijn het die geleden hebben om de naam van God'.

'Maar ik wil weten wie de andere stenen zijn die van de grond werden genomen, mevrouw'. Ze zei: 'Die in de bouw terecht kwamen zonder bewerkt te zijn, die heeft de Heer goedgekeurd omdat ze zich in oprechtheid des Heren gedragen hebben en Zijn geboden zijn nagekomen'.

'En die eerst aangedragen werden en in het gebouw geplaatst zijn, wie zijn dat?' 'Dat zijn de nieuwelingen in het geloof en (andere) gelovigen. Zij worden door engelen aangespoord om goed te doen, daar er in hen geen boosheid wordt gevonden'.

'Maar die ze afkeurden en weggooiden, wie zijn dat?' 'Zij zijn het die gezondigd hebben en zich niet wilden bekeren. Daarom werden ze ver van de toren weggegooid omdat ze bruikbaar zullen zijn voor het bouwwerk als ze zich bekeren. Wie zich bekeren willen, zullen sterk zijn in het geloof, als ze zich bekeren - als dat maar gebeurt zolang de toren nog gebouwd wordt. Als de bouw klaar is, hebben ze geen gelegenheid meer maar zullen ze buitengeworpen zijn. Ze hebben alleen dit, dat ze bij de toren liggen'.

'Wil je weten wie de verbrijzelde stenen zijn die ver van de toren zijn gegooid?' Dat zijn de zonen van de ongerechtigheid. Ze hebben op een huichelachtige manier geloofd. Er was geen ongerechtigheid die ver van hen was. Daarom hebben ze geen heil omdat ze niet geschikt zijn voor de bouw wegens hun boosheid. Daarom zijn ze verbrijzeld en ver weggegooid wegens de toorn des Heren, omdat ze Hem vertoornd hebben.

De vele andere die je hebt zien liggen en die niet in het bouwwerk terecht kwamen, dat zijn zij die ruw zijn. Ze kenden de waarheid wel maar volhardden daarin niet en ze sloten zich niet bij de heiligen aan. Daarom zijn ze onbruikbaar'.

'Maar die barsten hebben, wie zijn dat?' 'Dat zijn zij die in hun hart iets tegen elkaar hebben en geen vrede onder elkaar hebben maar een schijn van vrede vertonen. Maar als ze uit elkaar gaan blijft de boosheid in hun harten. Dat zijn de barsten die de stenen hebben

En de afgebrokkelde dat zijn zij die geloofd hebben en grotendeels in gerechtigheid leefden maar ook gedeeltelijk zondig waren. Daarom zijn ze afgebrokkeld en niet gaaf'.

'En de witte ronde, die niet passen in het bouwwerk, wie zijn dat, mevrouw?' Zij antwoordde me als volgt: 'Hoe lang ben je nog dwaas en zonder inzicht en vraag je alles en begrijp je

niets? Dat zijn zij die geloofd hebben maar ook de rijkdom van deze wereld bezitten. Wanneer er verdrukking komt, verloochenen zij hun Heer wegens hun rijkdom en hun zaken’.

En ik antwoordde haar en zei: ‘Mevrouw, wanneer zullen ze bruikbaar zijn voor het bouwwerk?’ ‘Wanneer’, zei ze, ‘hun rijkdom, die hen beheerst, is weggenomen, dan zullen ze bruikbaar zijn voor God. Want een ronde steen kan niet vierkant worden wanneer deze niet afgebikt wordt en er niets is afgenomen. Zo kunnen zij die rijk zijn in deze wereld niet bruikbaar zijn voor de Heer, indien hun rijkdom niet is weggenomen. Besef dit bij jezelf: Toen je rijk was, was je onbruikbaar. Maar nu ben je bruikbaar en geschikt voor het leven. Wordt bruikbaar voor God! Immers ook jijzelf bent één van die stenen’.

‘De andere stenen die je ver van de toren zag weggooiden en op de weg zag vallen en van de weg op een onbereikbare plaats zag rollen, dat zijn zij die geloofd hebben maar door hun twijfel de weg hebben verlaten. In de mening een betere weg te kunnen vinden verdwaalden ze en zwierven ellendig rond in onbegaanbare streken’.

‘Die in het vuur vallen en verbranden, dat zijn zij die voorgoed van de levende God afvallen en in wier hart de gedachte niet meer opkwam zicht te bekeren wegens hun begeerte naar de uitspattingen en boosheden die ze hebben bedreven’.

‘Maar de anderen die dicht bij het water vielen en niet in het water konden rollen, wil je weten wie dat zijn? Zij zijn het die het Woord hebben gehoord en zich wilden laten dopen in de naam van de Heer. Maar toen zij vervolgens dachten aan de heiligheid van de waarheid, hebben ze er spijt van gekregen en volgden weer hun boze begeerten’.

Zij beëindigde de uitlegging van de toren.⁷

We denken na over de tekst. Het beeld dat hierin gebruikt wordt sluit verrassend aan bij het beeld van het Grote Huis. Hier is de Kerk dan geen huis maar een toren, opgebouwd uit levende stenen: de gelovigen en ter waarschuwing voorgesteld opdat geen steen buiten de muur valle. Mogen wijzelf allen deel zijn als een levende steen van dit Huis van God! Dan is het alweer tijd en gaan we huiswaarts! Tot de volgende keer!

⁷ De Herder van Hermas, in: A.F.J. Klein, *Apostolische vaders 2*, Kampen, 1983, 146 – 150 (paragraaf 10 – 15).

De derde middag: 27 mei 2015

Augustinus geheel van ons?

Opening

We openen met I Kor. 13 en uit het *Brevier* de gedenkdag van Beda Venerabilis:

Beda werd geboren in Engeland. Hij werd Benedictijner monnik en legde zich met veel ijver toe op de beoefening van alle wetenschappen zonder daarbij echter in de kloosterdiscipline te kort te schieten. Vooral lege jij zich, naast de geschiedschrijving, toe op het verklaren van de heilige Schrift en hij schreef meerdere boeken, die reeds tijdens zijn leven in de kerken bij de openbare diensten werden voorgelezen. Hij stierf een heilige dood in het jaar 735. Vanwege zijn grote verdiensten verhief Leo XIII hem tot kerkleraar⁸.

1. 'Augustinus geheel van ons'?

We gaan nadenken over Augustinus. Ik wil dat doen vanuit een klassieke vraag die in de Kerk vaak gesteld is. De context van die vraag is het debat tussen Rome en Reformatie. De Reformatie had de Schrift bovenaan staan. Ze erkende daarna als lager maar wel sterk gezag de traditie van kerkvaders uit de na-Bijbelse tijd. Augustinus stond daarin op de eerste plaats. Hij had zeer groot gezag. Hij was geheel van ons: *Augustinus totus noster!* De RK Kerk betwistte dat echter. Augustinus was van haar. Ook zij zei: *Augustinus totus noster!* Van wie was Augustinus nu. Hoe moeten we hem beoordelen en lezen?

Daarover gaat het vanmiddag.

Als eerste stap gaan we onze eigen beelden van Augustinus na. Wat hebben we voor een beeld in ons hoofd, welke kennis duikt op en zien we hem als een protestant of een katholiek meer? Hoeveel gezag heeft hij? Over het algemeen laten deze beelden zien dat we hem lezen vanuit een protestantse bril, hem veel gezag toekennen ook al is ook Augustinus aan het gezag van de Schrift onderworpen en maakte hij als mens ook fouten.

Blijkbaar hebben wij aldus verschillende Augustinusbeelden. Ons beeld is een typisch protestants beeld. Ter illustratie: Jaren geleden nam ik een mondeling tentamen af op Hogeschool De Driestar. De kandidaat was een vierdejaars studente van de pabo. Ze had van de zes verplichte boeken er maar liefst drie over Augustinus op de lijst staan. Ik begon met deze boeken. Ik vroeg waarom ze Augustinus gekozen had. 'Hij spreekt mij altijd heel erg aan. Ik herken veel in hem'. We kregen een gesprek en op een zeker moment vroeg ik: 'Was Augustinus een neger?' Ik zag een blik van totale verbijstering in haar ogen oplichten. Wat vraagt-ie nou? Augustinus een neger? Ik zei; 'het is een serieuze vraag hoor. Heb je wel eens nagedacht hoe hij eruit zag?' 'Nee. Maar blank natuurlijk'. Ik vroeg: 'Waar woonde hij? Welk land op de huidige kaart zou zijn land zijn? Thagaste, Carthago? Waar ligt dat?' Uiteindelijk ontdekten we dat het land van Khadaffi en de huidige chaos met de extremisten het land van Augustinus is.

Mijn studente was echt een beetje boos op mij. Waarom? Ik vrees omdat ik een beeld van Augustinus dat zij koesterde, aan scherven had geslagen. Het was helemaal niet mijn bedoeling om

⁸ *Brevier*, p. 1293.

haar boos te maken. Ik wilde haar eigenlijk iets laten zien. Namelijk dat de Augustinus die zij voor zich zag iets weerspiegelde van haarzelf. Haarzelf, dat is de reformatorische traditie.

Maar van wie was Augustinus nu eigenlijk zelf? Kunnen we daar wel achter komen?

Ik wil om deze vraag uit te werken mijn eigen spiegel- of leesgeschiedenis van Augustinus als uitgangspunt nemen en geef nu de drie beelden:

a.. Augustinus in de spiegel van mijn kindertijd en jeugd

Heel mijn leven al heb ik iets met Augustinus gehad. Ik hou van hem. Hij is een graadmeter voor waar ik zelf sta.

Als klein kind hoorde ik voor het eerst over hem. Ik denk dat het de kerkgeschiedenis op de lagere school was, aan de hand van Vreugdenhil. Ik zie Augustinus in mijn eerste gedachten nog steeds in dat beeld. *De belhamel van Carthago*. De jongen die een boomgaard binnendrong met zijn kornuiten en peren stal, waarover hij later zo'n spijt kreeg. Hij is de jongen over wie zijn moeder Monica zoveel tranen plengde en die zoveel voor hem bad. Onze predikant mocht graag aanhalen hoe Monica, die haar zoon per schip achterna ging naar Italië en bij Ambrosius op bezoek ging om haar zorgen uit te spreken over haar zoon en dat Ambrosius zei: 'Een kind van zoveel gebeden kan niet verloren gaan'. En dan het finale moment in het leven van Augustinus, iets wat ik nog steeds zeer ontroerend vind: Augustinus in de tuin in Cassiciacum en daar in die tuin hoort hij spelende kinderen zeggen: tolle lege, tolle lege – waarschijnlijk een spelletje zoals hinkelen of schipper mag ik overvaren. Tolle lege, tolle lege. Dat vroeg je je als kind ook niet af, wat dat nu precies was, dat tolle lege! Augustinus in Cassiciacum, die daar door God wordt aangeraakt. De rillingen liepen over mijn rug en ze doen dat altijd weer en nog steeds.

Augustinus werd na zijn bekering de man van de strijd tegen Pelagius. Augustinus verdedigde de totale genade en de totale predestinatie. Dit drukte een zeer groot stempel op mij. Het was verweven met mijn hele wereld daar in Sliedrecht aan de Merwede.

Op de middelbare school ging dit beeld aanvankelijk gewoon voort. We hadden het boek van Ds. Meeuwse, *Van geslacht tot geslacht*. Dat bevestigde mijn kinderbeeld van Augustinus. Ik herinner me nog goed het prachtige schilderij van Augustinus samen met zijn moeder, biddende, hemels licht straalt over hen. Heel lang is dit beeld ook mijn beeld geweest van hoe Augustinus eruit zag. Pas later realiseer je je dat dit een veel later schilderij is van Augustinus – we hebben zijn portret helemaal niet – en dat dit dus ook een spiegel, een beeld is.

Al vroeg kreeg ik *De Belijdenissen* en schreef voorin die zeer prachtige spreuk: 'Gij hebt ons tot U geschapen. Onrustig is ons hart, totdat het rust vindt in U, o Heer'. Voor mij was Augustinus de rebelse jongen die met zijn schitterende verstand geboeid was door de wetenschap, met name de welsprekendheid. Hij was de zoeker die het bij Plato en de neoplatonisten zocht. Het ging om het rijk van de geest, het innerlijk, de ideeënwereld. Dat boeide mij enorm. En van daaruit de verbinding met het christelijk geloof.

Dit kinderbeeld heb ik in wezen nog steeds. Dat mag ook, het is ook niet geheel en al onjuist, maar vraagt wel om nuancering.

b. Augustinus in de spiegel van mijn studietijd

Toen ging ik studeren in Leiden. In de kou van de liberale wetenschap zocht ik een tegenwereld van warmte en diepte in de boeken. Op een gegeven moment besloot ik om me eens echt te gaan verdiepen in de vroege Kerk. Via Luther en Calvijn stuitte ik op het reformatorische adagium '*ad fontes*', 'terug naar de bronnen'. Daar bedoelden zij de Bijbel mee, maar daarna ook de vroege kerk. De reformatie van de 16e eeuw liet mij zien dat zij zich beriep op de vroege Kerk. Het conflict ging nu juist over de vraag wie – Rome of Reformatie? – zich op de goede wijze beriep op de Schrift én de kerkvaders. Dus behalve naar de bronnen van Luther en Calvijn zelf besloot ik ook terug te gaan naar de bronnen van de vroege Kerk. Ik begon eerst over de vroege kerk te lezen maar al spoedig – want ook dat was gekleurd – las ik de bronnen van de vroege Kerk zelf. Dat is voor mij een grote schokervaring geweest.

Ik zag bijvoorbeeld dat de leer van de apostolische successie al vroeg heel belangrijk was. De waarheid werd persoonlijk belichaamd door personen die de opvolgers van de apostelen waren die Jezus Zelf hadden gekend en gehoord. Hier lag het gezag der waarheid. Deze opvolgers waren priesters en ook bisschoppen. Ik reisde in 1985 voor mijn studie naar Egypte naar de oude Koptische Kerk en de patriarch Shenoeuda III noemde zich de 47^e opvolger van Markus de evangelist die het evangelie naar Egypte bracht. Deze apostolische traditie van de Kerk stelde op een gegeven moment vast wat wel en wat niet de Heilige Schrift werd. De canon van de Schrift is aldus op synodes vastgesteld door opvolgers van opvolgers van de apostelen. Hier ontstond aldus de traditie van de Kerk (tijdens onze tweede middag spraken we hier ook over in termen van de trias canonica).

Daarnaast was binnen deze vroegkerkelijke traditie was de gedachte van de ascese en van het klooster zeer algemeen verbreid en aanvaard. De ascese en soberheid waren er al in de eerste eeuw en zien we in het NT zelf reeds terug. Daaruit groeide het kloosterwezen. Onze eigen Athanasius, wiens *Geloofsbelijdenis van Athanasius* wij zelf allen erkennen als algemene belijdenis, naast de *Belijdenis van Nicea* en de *Apostolische belijdenis*, is ook de man van *Het leven van Antonius*. Dat is één lofredde op de eerste monnik van Egypte, Antonius, op zijn wonderdaden, zijn kuise en sobere levenswandel, zijn vasten, etc. De hele vroege Kerk koesterde dit ideaal als een ideaal dat voor sommige gelovigen was weggelegd. Via met name de kloosters is het Evangelie verbreid.

Ik las in dit licht over Augustinus, dat hij bisschop en monnik was – stichter zelfs van de Augustijner orde - en het gezag van de bisschop van Rome als 'eerste onder zijns gelijken' erkende.

Ik las het prachtige boek van Frits van der Meer, *Augustinus de zielzorger* en ontdekte dat heel mijn dramatiek van de dubbele predestinatie inderdaad bij Augustinus voorkwam in zijn strijd tegen Pelagius rond de predestinatie, maar dat haar psychologische context heel anders was dan de mijne. Inderdaad is Augustinus de man van de term predestinatie. Hij werkte haar uit. Maar dit was ingebed in een gezonde praktijk. Het ging erom dat het geloof door de gelovige altijd zal en moet worden gezien als een daad der genade Gods en geen eigen keuze. Maar dat leidt niet tot tobberijen waarin de verkiezing betonnen logica vooraf wordt. Er was een ruime avondmaalspraktijk bij Augustinus. Ik ontdekte dat bijvoorbeeld door een brief van Augustinus waarin hij zich beklaagde over jongelui die deelnamen aan het avondmaal of de eucharistie en NB zaten te vervelen. Blijkbaar was er dus een nogal ruime praktijk waarin zelfs vrij jonge jongeren deelnamen. Augustinus had ook een zeer katholieke doopopvatting: niet die van Steenblok maar ook niet die van Kuyper! De weg tot het geloof en de doop in de paasnacht en de deelname aan het avondmaal oogt zeer naturel en fris.

Ik zag hoe uit de muziek van Ambrosius het ambrosiaans lofgezag en later het gregoriaans ontstond. Als Augustinus en Ambrosius dit zongen, waarom zingen wij het dan niet?

Kun je je voorstellen dat ik van dit alles diep onder de indruk was maar ook zeer in verwarring. Wat moet ik hier nu mee? Moet ik dit nu allemaal als protestant op de helling gooien? Maar dan gooi ik in

feite ook de vroege Kerk in groten dele overboord. Luther en Calvijn deden dat zelf ook niet, blijbaar was dit er later ingeslopen in het protestantisme! Calvijn en Luther hadden als stelregel dat datgenen van de vroege Kerk goed is wat niet onschriftuurlijk is. Mijn vraag was daarbij wel: maar wie bepaalt dat dan? Er zijn toch allerlei zaken zoals kerkbouw, liturgie, kerkbestuur, kerkmuziek, dooppraktijken etc. die strikt genomen niet in de Bijbel staan maar later zijn ontstaan vanuit de nieuwe vragen van de tijd.

Ik werd nog sterker aan het twijfelen gebracht doordat ik op een gegeven moment twee zeer grote denkers ontdekte, John Henry Newman, een Engelse protestant die rooms-katholiek werd en daarover schreef in zijn boek *Apologia sua*, en onze eigen Cornelia de Vogel, die via Plato tot het protestantse geloof kwam maar die als hoogleraar vroegchristelijke wijsbegeerte te Utrecht door lezing van de vroege kerk zelf besloot om RK te worden. Zij schreef hierover een boek, *Ecclesia Catholica*. Ik daag ieder van jullie en van jullie predikanten uit om hier eens een verweer tegen te bieden. Het zal nog niet meevallen!

Ik worstelde aldus om de waarheidsvraag. Hoe zit het nu? Ik kwam er niet uit. Dat kwam pas later, na de studietijd.

c.Huidige beeld

Hoe ben ik uit dit probleem gekomen? Achteraf erop terugkijkend, denk ik op twee manieren, een meer formele en een meer inhoudelijke manier.

{Formeel}

Meer formeel was het de ontdekking van wat ik noem historisch besef. Historisch besef is het bewustzijn dat het verleden *in eerste instantie* helemaal niet van ons is maar van zichzelf. Het verleden is fundamenteel vreemd aan het heden. We moeten iemand maximaal als een vreemde beschouwen uit een andere tijd en een ander land. Augustinus is dus geen blanke gereformeerde ouderling uit de Alblasserwaard. Hij is een gebronsde Noord-Afrikaanse monnik en bisschop uit de vierde en vijfde eeuw. Hij is zijn eigen universum. Voor ik zijn eiland betreed, moet ik me goed bewust zijn van wie ik zelf ben: een 21^e eeuw uit Nederland, etc. Alleen zo voorkom ik dat ik mezelf projecteer in Augustinus. Overigens is dit een niet alleen historisch maar ook universeel gegeven. Als ik de ander naast mij niet in zijn vreemdheid kan zien dan projecteer ik even goed mijzelf in hem. Echte vriendschap is nu juist geen projectie van jezelf in de ander maar de ander zien in zijn vreemdheid. Ida Gerhardt zegt zo mooi in 'Juninacht' (Sterreschip, 31): 'Vreemd aan de ander, in war door elkander danst om de rozen die raadselen zijn'. Pas *in tweede instantie*, dus hierna, mag ik de ander een plaats geven in mijn eigen denken zodat hij ook voor mijzelf zijn betekenis krijgt. Maar strikt in deze volgorde. Vriendschap is precies dit geheim, dat je de ander in zijn vreemde verte nabij komt. Je bezoekt elkaars eilanden met inachtneming van de eigenheid van het eiland van de ander. Via de vriendschap weer terugkerend naar het verleden en naar Augustinus, geldt ook hier: Eerst via de vreemdheid van de ander maximaal te maken kunnen wij vervolgens de brug over gaan van zovele eeuwen en de ander - Augustinus – ontmoeten!

{Inhoudelijk}

Meer inhoudelijk was het de grandiose professor Van Ruler. Hij schreef een boekje *Waarom zou ik naar de kerk gaan?* En in dit boek en in heel zijn werk staat centraal de gedachte van de katholiciteit der Kerk. Er is de grote traditie van de kerk, dat is de katholieke traditie: ik geloof één heilige katholieke kerk. Wij hebben er algemeen van gemaakt maar er staat katholiek. Dat is iets anders ook

al is het hetzelfde. Die Kerk is de Kerk van Adam tot wederkomst. Dat is enerzijds de geestelijke Kerk anderzijds de uiterlijke Kerk. Augustinus laat aan God het oordeel daarover, dat komt ons niet toe. Deze Kerk is alle tijden en plaatsen omspannend. Ik mag dan gewoon protestant zijn maar als deel van de ene universele, tijdovervattende kerk. Van Ruler zegt: 'De Reformatie is een moment in de traditie van de catholica'. Dat nu vind ik grandioos. Geen parochialisme van mijn plaatselijke kerkje dat 10 of 20 of 80 jaar bestaat of eergisteren is gesticht. Nee. De Kerk van alle tijden en plaatsen. Laten we katholiek denken! Dat behoedt je voor benepenheid, voor scherpslijperij, voor de bijl gebruiken om de ander geestelijk onder de guillotine te leggen. Wat zijn we daar goed in. Maar het is niet christelijk maar Germaans.

Ik zeg het scherp tegen de scherpste – ik ben ook een Germaan. Maar ik begin wel te leren iets van mildheid. Ik was in Egypte in de Koptische Kerk. Aan het eind groette een ieder elkaar met de woorden 'de vrede van Christus' en een oude Egyptische boer naast mij omhelsde mij. Zegt de apostel niet, ik groet u met een kus van vrede. Dat nemen zij nu letterlijk daar. Ik voelde met op een vreemde manier één met hen. Of ik was in een Armeense Kerk en in de kerkmuziek trof mij de immense gelouterde schoonheid, waarin doorklonk al het lijden van dit volk dat nog in de 19e eeuw in Turkije aan een volkerenmoord bijna ten onder ging (iets wat laatst weer even actueel was met de herdenking ervan waar Nederland het weer eens lafhartig liet afweten). Dat leed weerklinkt in hun muziek. Ik huiver dan en ik doe er het zwijgen toe.

Wie is dan Augustinus? In mijn poging hem in zijn vreemdheid te ontmoeten dan deze mens: Een man met een Noord-Afrikaans temperament, zeer heftig en emotioneel, een vuur brandt in zijn binnenste. Hij had en briljant rethor kunnen worden in de heidense wereld. Dan had hij werelds succes gehad. Maar God greep hem bij de keel. Hij moest de weg der nederigheid gaan en werd monnik en tegen wil en dank priester en bisschop. Maar de goddelijke ironie is dat als hij rethor was geworden we zijn naam zouden zijn vergeten maar via de weg der ootmoed kennen we hem en spreken vanmiddag over hem.

Hij was een bisschop van de Kerk, een monnik die een Augustijner orde stichtte die nog altijd bestaat. Hij erkende de bisschop van Rome maar durfde ook rustig kritiek te uiten. Hij streed tegen de onwaarheid van de ketters zoals Pelagius. Hij had een indrukwekkende praktijk als kerkvader waarbij hij tussen de kerkdiensten door ruzies beslechtte tussen gemeenteleden. Als er vragen op hem af kwamen of verwijten aan de Kerk dan bracht hij een verdediging die meestal uitmondde in een boek. In dit licht zijn zijn grandiose werken ontstaan, De stad Gods, De Belijdenissen, Het eerste geloofsonderricht en zoveel meer.

Wat wij allemaal normale taal vinden, erfzonde, predestinatie etc., muntte hij. Het is als met de muziek van Mozart. Ze is de uitdrukking van de natuurlijkheid, die wij als natuurlijkheid ervaren en gewoon vinden maar die vanuit de tijd zelf gezien een geniale inventie was.

Wat is dan de kern van Augustinus' theologie? Ik heb te weinig ruimte maar probeer het toch maar:

God. God is liefde. Hij schiep de wereld. De mens kon niet zondigen: *posse non peccare*. Hij viel echter en sindsdien kan hij niet meer niet zondigen: *non posse non peccare*. Door de verlossing en verzoening van Christus zal er een nieuw paradijs komen, Gods eeuwig koninkrijk waar me niet meer kunnen zondigen: *non posse peccare*.

De verlossing is genade der liefde Gods. God schiep in ieder mens een natuurlijk Godsverlangen: *desiderium naturale*. Daardoor geldt: 'Gij hebt ons *tot U geschapen*; onrustig is ons hart tot het rust vindt in U, o Heere'.

Wie God gaat liefhebben komt in de vreugde, de genieting Gods. Augustinus onderscheidt hier twee woorden voor Vreugdevol genieten: uti en frui. Uti is het genieten van de dingen om iets buiten henzelf: we mogen de dingen niet in zichzelf genieten maar we genieten ze omdat ze heenwijzen naar God of van God zijn. Heel het aardse leven is een vorm van dit genieten: heteronomie dus eigenlijk. Frui is genieten om zich zelfs wille. Dat mag en kan alleen gelden van ons genieten van God. God genieten we om Hem Zelf, dat is in zichzelf ook genoeg. Er is niets buiten. De vreugde in Hem is volkomen zichzelf genoeg, dan is er niets meer dat nog vervuld moet worden.

Deze genade schenkt God rijkelijk via de Kerk doop, belijdenis, avondmaal, liturgie, in roeping in de wereld of monnikendom, in huwelijk of celibaat, in alles.

2. De Belijdenissen

Laten we, dit alles gezegd hebbend, Augustinus gaan lezen. We lezen dan een gedeelte uit *De belijdenissen*. Dit gedeelte gaat over de vraag naar het liefhebben en kennen van God. Het is één van de mooiste teksten van Augustinus die ik ken. Augustinus spreekt hier over God. Hij stelt twee vragen.

De eerste vraag is: Wie is God, wat is het dat ik God liefheb? Wat zeg ik dan en wat doe ik dan?

De tweede vraag is: hoe ken ik Hem?

Augustinus gaat antwoord geven. En dan stamelt hij. De geniale Augustinus stamelt. Hij weet dat hier de druppel de oceaan gaat beschrijven. Hij kan daarom alleen maar bij wijze van vergelijking spreken: Hij zegt steeds: 'alsof Gij zijt': Het ten dele kennen spreekt hier in het beeld van de vergelijking: Alsof God een mens is met armen en handen en voeten. Het is metaforisch spreken volgens de figuur van de analogie. Dit alsof is het alsof van ons ten dele kennen. Dit stemt ons mild en hoog tegelijk. Het gaat over de ware, echte, eeuwige God. Ik mag Hem kennen want Hij is naar mij toegekomen. Ik ken hem via de ziel. Dat is het instrument dat God gaf aan mij zodat ik Hem mag kennen of leren kennen. We zullen het fragment nu lezen. Het is uit de *Belijdenissen*, boek 10, hoofdstuk 10.6.8 - 10. Laten we de tekst aandachtig gaan lezen:

VI.8. Geen twijfel, maar zekerheid heeft mijn bewustzijn hierover, Heere: dat ik U liefheb. Gij hebt mijn hart getroffen met Uw woord en ik ben U lief gaan hebben. Maar ook de hemel en de aarde en alles wat zij bevatten: het zegt mij allemaal aan alle kanten dat ik U lief moet hebben; het houdt niet op dat tot allen te zeggen, zodat ze niet te verontschuldigen zijn. Nog dieper zult Gij U echter over hem erbarmen over wie Gij U erbarmd hebt, en barmhartigheid zult Gij aan hem betonen voor wie Gij barmhartig zijt geweest: deed Gij dat niet dan vertellen hemel en aarde Uw lofprijzen aan dovemansoren.

Maar wat heb ik nu lief, wanneer ik U liefheb? Geen schoonheid van een lichaam, geen luister van de tijd, geen lichtglans die mijn aardse ogen lief is, geen heerlijke melodieën van gevarieerd gezang, geen aangename geur van bloemen, reukwerken en specerijen, geen manna en geen honing, geen ledematen die welgevallig zijn aan de omhelzingen van het vlees: deze dingen zijn het niet die ik liefheb, wanneer ik mijn God liefheb. En niettemin heb ik zo iets als een licht lief, zo iets als een stemgeluid, zo iets als een geur, zo iets als een spijs en zo iets als een omhelzing, wanneer ik mijn God liefheb, die licht is en stemgeluid en geur en spijs en omhelzing van mijn innerlijke mens, daar waar voor mijn ziel die lichtglans fonkelt, die door geen plaats bevat wordt, daar waar die klank weerklinkt, die die door geen tijd wordt

weggerukt, daar waar die geur hangt, die door geen wind verstrooid wordt, daar waar die smaak bestaat, die door geen gretig eten wordt verminderd, daar waar die omhelzing wordt gegeven, die door geen verzadiging losraakt. Dat is het wat ik liefheb, wanneer ik mijn God liefheb.

9. En wat is dat? Ik heb de aarde ondervraagd en die zei: 'Ik ben het niet'. En alles wat er op die aarde is heeft hetzelfde beleden. Toen ondervroeg ik de zee en haar diepten en de levende wezens die kruipen. En zij gaven ten antwoord: 'Wij zijn niet uw God, u moet boven ons zoeken'. Ik ondervroeg de waaiende winden en heel de dampkring met zijn bewoners zei: 'Anaximenes (een Griekse natuurfilosoof die de natuur als goddelijk beschouwde, EM) vergist zich. Ik ben God niet'. Ik ondervroeg de hemel, de zon, de maan, de sterren. 'Ook wij zijn niet de God waar gij naar zoekt' zeiden ze. Ik ondervroeg de massa van de wereld over mijn God en zij gaf mij ten antwoord: 'Ik ben het niet, maar Hij heeft mij gemaakt'. En ik zei tot alle dingen die de poorten van mijn vlees omringen: 'Spreek mij over mijn God, die gij niet zijt; vertel mij iets over Hem'. En luidkeels riepen ze: 'Hij heeft ons gemaakt'. Mijn vragen was mijn aandachtig beschouwen, hun antwoord was hun vorm.

10. Vertoont deze vorm zich soms niet aan allen die een gave waarneming hebben? Waarom zegt hij dan niet aan allen hetzelfde? De dieren, kleine en grote, zien wel die vorm, maar zij kunnen geen vragen stellen, omdat er bij hen geen oordelende rede boven de boodschappende zintuigen is geplaatst. De mensen echter kunnen vragen stellen: zodoende zijn zij in staat Gods onzichtbaarheden door de geschapen dingen te begrijpen en te zien. Zij geraken echter in onderdanigheid tegenover de geschapen dingen door ze lief te hebben, en eenmaal onderdanig kunnen zij ze niet meer beoordelen. En die dingen geven alleen maar antwoord aan wie hen ondervragen, indien die ondervragers oordelen: het ligt ook niet aan een verandering van stem, dat wil zeggen de vorm der dingen, wanneer de ene mens ze alleen maar ziet en de ander ze ziende ondervraagt: die vorm doet zich aan de een niet anders voor dan aan de ander, maar hoewel hij zich aan beiden op dezelfde wijze voordoet, is hij stom voor de een en sprekend voor de ander. Of liever: hij spreekt tot allen, maar hij wordt begrepen door diegenen die zijn stem, uitwendig vernomen, innerlijk met de waarheid confronteren. Want de waarheid is het die tot mij zegt: 'Noch hemel en aarde is uw God, noch al wat lichaam is'. Dat zegt hun natuur aan wie ze ziet: het is een massa die in haar deel kleiner is dan in haar geheel.

Toen heb ik mij tot mijzelf gekeerd en tot mijzelf gezegd: 'Jij, wat ben jij?' En mijn antwoord was: 'Een mens'. En ik heb in mij, voor mij aanwezig, een lichaam en een ziel: het lichaam is uiterlijk, de ziel innerlijk. Bij welk van die twee moest ik zoeken naar mijn God, naar wie ik met behulp van mijn lichaam reeds gezocht had, van de aarde tot de hemel, zover als ik mijn boden, de stralen van mijn ogen, had kunnen zenden? Het innerlijke was toch beter, aangezien daaraan immers al de lichamelijke boden hun berichten brachten: dat had de leiding en zat te oordelen over de antwoorden van de hemel, de aarde en alle in hen bestaande dingen, toen die zeiden: 'Wij zijn God niet' en 'Hij heeft ons gemaakt'. De innerlijke mens heeft daar kennis van gekregen door de dienstbaarheid van de uiterlijke. Ik, de innerlijke mens, ik heb daar kennis van gekregen, ik, ik-ziel, door middel van de zintuigen van mijn lichaam.

Gij zijt beter, mijn ziel, dat zeg ik u, omdat gij de massa van uw lichaam in beweging brengt en er leven aan verleent, hetgeen iets is dat geen lichaam voor een ander lichaam tot stand brengt. Uw God is echter ook voor u het leven van het leven.⁹

⁹ Aurelius Augustinus, *Belijdenissen*, vertaald door Gerard Wijdeveld, Amsterdam, 1981, Boek X.vi.8 – 10.

Mogen we deze God Die ons opzoekt in Zijn liefde wederbeminnen met ziel en lichaam. Laten we daarom gedurig wonen in het Huis van onze ziel voor Zijn aangezicht. We mogen God liefhebben en kennen als in een spiegel, indirect. Verlangende naar het uiteindelijk kennen zoals we gekend zijn, van aangezicht tot aangezicht (I Kor. 13).

Alle goeds, God zegene jullie!

Hartelijke groet,

Ewald Mackay